

ՌՅԻԱ. 1872 — ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ. — ՄԱՐՏ

ՆԱԽԱԿՐԹԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՔ. — ԱՆՈՆՑ ԱՊԱԳԱՅՆ

(Տես էրես 33.)

Գ.

Գիտութեանց ընդհանուր ծաւալման օգտակարութեանը վրայ ըրած համառօտ ակնարկութենէս ետքը՝ ուրիշ երկու կարևորագոյն և կենսական առաջարկութիւնք ալ կը մնան, զորս արժան է քննել. և են գիտութեանց դասակարգութեան (méthode), քննութեան ու նպատակին վրայ տեսութիւններ: Ենթադրելով թէ ազգ մը կարենայ ու պարտրկան ըլլայ կրթութիւնը ծաւալել ամեն դասու մարդկանց մէջ, հարկ է գիտնալը թէ որոնք պիտի ըլլան այս կրթութեան սկզբունքը. ինչ կարգաւորեալ միջոցներով պիտի տրուի այն, և ուր պիտի ուղղուի անոր նպատակը: Վասն զի եթէ ամենքն ալ պարտրկան պիտի ըլլան սորվիլ, ինչպէս պիտի առաջնորդուի իրենց որ կարենան գիտնալ ճշմարիտ գիտութեամբ, ուղիղ

դատմամբ, օրինաւոր դասակարգութիւն և աստուածային նպատակ մը ունենալով իրենց մտացն առջև: Մեր ժամանակաց իմաստասիրութիւնը կը կարծէ թէ ճշմարտութիւնը սիրելու համար՝ արժան է որ ամեն մարդիկ ազատ ըլլան, չուզելով հասկընալ թէ անկարելի է ճանչնալ զայն անձնահաճ, յեղյեղուկ և մասնական միջոցներով: Անոր համար ազգ մը իր ապագայ սերունդը կրթել ու դաստիարակել ուզած առ տեն՝ բաւական պիտի չսեպէ ժողովրդական կրթութեան քանակին՝ կամ ընդհանրութեան զբաղիլը. այլ պէտք է մասնաւոր կերպով մտադիր ըլլայ անոր տեսակին՝ կամ ինչպէս իմաստասիրական հին բառով մը կը զրուցուի, գիտութեանց որակին: Կրնայ ազգ մը հմուտ, իմաստուն և կիրթ անձանց բազմութեամբ մը պարծիլ, սակայն առանց կարող ըլլալու իր ընդհանուր վիճակը բարւոքել, կամ վերահաս անկման վը-

տանգէ մը ինքզինքը փրկել. և պատ-
ճառը յայտնի է. վասն զի կը պակսի
իրեն այն առողջ դատողութիւնը և բա-
րեկարգ միջոցը՝ որոնք ամենակարեւոր
են ուղիղ սկզբանց բարձրութեանը մէջ
զինքը պահելու համար:

Դպրոցական լեզուով խօսելով, այս
խնդիրը կու գայ կը միանայ աւանդելի
ուսմանց ցուցակի (programme) խըն-
դրոյն հետ: Վասն զի այդ ցուցակը ար-
տաքին նշանակ մըն է գիտութեանց
դասակարգութեանը, և յայտարար յա-
ռաջադիմութեանը. անոր համար բա-
ւական չէ որ ներկայանայ իբրև գործ
մը գիտութեամբք զբաղող և զուարճա-
ցող մաքբրու, այլ իբրև խորունկ հե-
տազօտութեանց և քննութեանց ար-
դիւնք: Որչափ ալ համարինք թէ մեր
օրերուն քաղաքականութե՛հ հետ համ-
ընթաց և համաձայն են գիտութեանց
սկզբունք, սակայն նոյնպիսի միաբա-
նութիւն մը չենք կրնար տեսնել ուս-
մանց կարգաւորութեան և դասակար-
գութեան մէջ:

Ազգային կրթութեան միութիւնը՝
հետեանք և արդիւնք է սորվեցընելու
ոճոյն միութեանը:

Գիտութեանց չափուն նկատմամբ ե-
ղած ջանքերն ու կարգաւորութիւննե-
րը, կամ պարտաւորիչ կրթութեան
խնդիրը, ինչպէս նաև անոնց որակին
համար եղածները, որ է ուսմանց ոճոյն
և դասակարգութեան խնդիրը, կ'ա-
ռաջնորդեն 'ի լուծանել երրորդ և վեր-
ջին խնդիր մը ընդհանուր կրթութեան.
այսինքն թէ ինչ կամ որպիսի պիտի
ըլլայ այն կրթութեան վախճանը:

Դ.

Ուսմանց ոճոյն կամ դասակարգու-
թեան խնդիրը, այսինքն՝ գիտութիւնը
ուրիշներուն հաղորդելու միջոցը, ման-
կավարժական ասպարիզին մէջ ընդ ա-
ռաջ ելլող ամենէն ծանր խնդիրներէն
մէկը կրնայ սեպուիլ:

Գերմանիոյ իմաստասիրական Գու-
մարմանց (Congrès) մէջ դաստիարա-

կութեան միջոցներն այլեայլ անգամ
ծանր և լուրջ հետազօտութեանց ու
գիտողութիւններու տակ կ'իյնան. և
1869 տարւոյն աշնան մէջ 'ի Ֆրանք-
ֆորթ ժողովուած ատենին, նոյն գու-
մարման մէկ մասնաժողովը՝ յորում
նշանաւոր եղաւ բրուսիացի Մարէն-
հոլց-Պուլով պարոնուհին, ֆրոպէլի դը-
րութեան քննութեանն զբաղելով, նախ-
նական մանկութեան համար ամենէն
աւելի յարմար և օգտակար դատեց
զայն:

Սակայն բաւական չէ ուսմանց ոճոյ
կամ դրութեան շատ կամ քիչ յարմա-
րութեան և ընտրութեան վրայ խօսիլ,
որով յաճախ ընդունայն ժամանակ և
ջանք կը վատնուի. կարևորագոյնը՝ գոր-
ծնական ասպարիզի մէջ զանոնք խո-
թելուն վրայ է: Ի Գերմանիա՝ կանոնա-
ւոր դպրոցաց և ուսմանց ոճոյ տեսչու-
թիւնն ու հսկողութիւնը՝ անցեալ դա-
րէն 'ի վեր այն ազգին ամենէն աւելի
խորախորհուրդ անձանց կը յանձնուի:
Գաղղիա երբ 1789ին ընկերական մեծ
յեղափոխութիւնն ըրաւ՝ կառավարու-
թեան զլուխ կեցող անձինք Գաղղիոյ
ամեն կողմերէն 'ի փարիզ կանչեցին
1500 պատանի, որպէս զի սորվեցը-
նելու արուեստին և ուսմանց նիւթե-
րուն հմտանան: Կառավարութեան նը-
պատակն էր ուսուցանել անոնց թէ
ինչպէս պիտի կրթէին առաջին հասա-
կին միտքն ու սիրտը, աւանդելով ա-
նոնց զգիր և զընթերցումն, ու լեզուի
գիտութենէ զատ զթուաբանութիւն,
զերկրաչափութիւն գործնական և ըզ-
պատմութիւն: Այդ պատանեաց ու-
սուցիչ և առաջնորդ դրաւ՝ չէ թէ տը-
գէտ և աննշան անձինք, հապա Պէռ-
նարտէն տը Սէն ֆիէրի, Պոննէի, Պէր-
թուէի և անոնց նման անձինք, որոնք
նոյն ժամանակին նշանաւոր էին 'ի դը-
պրութիւնս և 'ի գիտութեան: Անոնց
խնամոցը տակ և մտաց լուսովը կըր-
թուած աշակերտք դառնալով իրենց
երկիրը, ու տէրութեան ծախքով բա-
ցուած մէկմէկ դպրոցաց զլուխ և ա-
ռաջնորդ կենալով, պիտի աւանդէին

այլոց՝ իրենց ստացած դիտութեանց հետ նաև ուսման ոճն ու եղանակը, ինչ որ ՚ի փարիզ սորվեր էին ու տեսեր: Ասիկայ միջոց մըն էր բոլոր ժողովրդեան միտքը յարաբերութեան մը մէջ դնել նոյն ազգին ամեն անուանի հանճարներուն հետ. կենսական ու արդիւնաւոր հիւթ մըն էր՝ որ ազգին սրբտէն, եթէ կարելի է այսպէս բացատրել, պիտի ծաւալէր անոր ամեն գործարանացը մէջ: Յեղափոխութեան մըր բիկը կործանեց քանդեց այն դպրոցներն. սակայն մոռածութեան կարևորութիւնն ալ աւելի զգալի ըրաւ. և լուսավիճութեան փիլիսոփայութեան ատեն՝ երբ բովանդակ եւրոպիոյ հետ Գաղղիա ալ կըցաւ քիչ մը հանգիստ ու պարապ առնուլ պատերազմաց արհաւիրքէն, պաշտօնեայն հասարակաց կրթութեան կիզոյ՝ ուզեց ամեն մէկ գաւառի մէջ նման դպրոցներ հաստատել, և իրեն հետևող եղան զինքը յաջորդող ուրիշ պաշտօնեայք ալ:

Այս խորհրդածութիւններէս ետքը՝ բնականաբար կը դառնայ մեր մտադրութիւնը ազգային նախակրթական դպրոցաց վրայ, ու կը ստիպուինք հարցընել. Որպիտ անձանց կը յանձնենք մեր մանկութիւնը, և ինչ հաստատուն յոյս մը կրնանք ունենալ ազգին ապագային վրայ: Ասոնք այնպիսի հարցմունքներ են՝ որոնց անկարելի է պատասխան տալ՝ առանց ազգին մէկ ծանր վէրքին դպչելու. այնպիսի վէրքերէն՝ որոնց որչափ աւելի դարմանը ուշացուի, այնչափ աւելի կը ճարակի, ու անբժշկելի՝ ու ինչուան մահաուիթ ալ կրնայ ըլլալ:

Սակայն հարկ է խոստովանիլ, թէ կէս դարէ ՚ի վեր՝ մանկութեան յառաջադիմութեան և կրթութեան համար՝ անբաւ է եղած ջանքն ու ծախքը: Նոյն իսկ մեզմէ շատ աւելի կրթուած և ուսեալ ազգերու մէջ՝ քիչ է համեմատաբար այն ազնուախոհ բարեբարաց թիւը՝ որոնք մեր մէջ երեցած են ու կ'երևնան, և որք ոչ միայն իրենց կենդանութեանը ժամանակ՝ այլ նաև մահ

հուան անկողնէն ալ չեն կըցած մահնալ ազգին անդք և անտէրունչ մահնկութիւնը. վասն զի անոնց ապագային և կրթութեան հոգը՝ իրենց ազնիւ և հայրենասէր սրտին մէջ մեծ տեղ մը զբաւած էր:

Կրթութեան ընդհանուր ըլլալուն ջանքին նկատմամբ՝ արժան է լսել օտար պարբերականի մը վկայութիւնը, որ դեռ քիչ օր յառաջ իր սիւներուն մէջ կը հրատարակէր.

« Կրթութիւնը, կ'ըսէ, որ երկար ատեն երեսի վրայ ձգուած էր գաւառացի մէջ, քանի մը տարիէ ՚ի վեր՝ գովելի ընդարձակութիւն մը առած է Հայ ազգին մէջ. այլևայլ դպրոցներ հաստատուեցան չէ թէ միայն ՚ի գլխաւոր քաղաքս, այլ նաև ամենէն աւելի խեղճ գեղերը: Դպրոցը կարծես թէ պարտաւորեալ յարակից չէնք մըն է եկեղեցեաց, և յաճախ նոյն իսկ եկեղեցեաց բակին մէջ կառուցուած: Այն սրբավայրին հովանւոյն տակ ուր կ'աւանդուին քրիստոնէական հաւատոց ճշմարտութիւններն և աւետարանական պատուէրներ՝ կը բարձրանայ այն խոնարհ յարկը ուր սերունդը զիրար կը յաջորդեն ու կու գան սորվիլ մարդկային դիտութեանց նախնական տարերքը: Այդ առաջին կրթութեան նիւթերը ընդհանրապէս նոյն են եւրոպական տէրութեանց՝ նման դպրոցներուն մէջ աւանդուածներուն հետ. այսինքն՝ քրիստոնէական վարդապետութիւն, քերականութիւն ու գեղագրութիւն, և իրենց հասակին և ընդունակութեան տանելուն չափ՝ նաև սուրբ գրոց ու ազգային պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, թուաբանութիւն և եկեղեցական երաժշտութիւն: Միայն թէ ՚ի Գաղղիա, յԱնգղիա և մանաւանդ ՚ի Գերմանիա սովորական եղած ոճէն դուրս, ուսումն ու կրթութիւնը չեն դադրեցընել այս նախնական տեղեկութեանց հետ. այլ մինչև ՚ի բարձրագոյն աստիճան մը կը շարունակեն: Երկրորդական կրթութիւն ուսմանց ցուցակին մէջ կը գտնենք ըզգրագիտութիւն, զգիտութիւն, հին

հայերէն լեզուի ուսումը, և ուրիշ եւրոպական լեզուի մը՝ ինչպէս գաղղիաբէնին... Տարակոյս չկայ որ դպրոցաց բարեկարգութեան և ուսմանց ոճոյն մէջ՝ դեռ շատ փափաքելի բարեկարգութիւնք կրնան, և հարկ է որ մտցունեն. սակայն պէտք է խոստովանել թէ հասարակաց կրթութեան գործոյն մէջ արժան էր 'ի հիմանէ սկսիլ. սկզբնաւորութիւնն եղած է, ապագայն պիտի լրացնէ կամ՝ կատարելագործէ այդ գործը՝ »:

Օտարի մը բերնէն լսուած այս խօսքերուն կը համաձայնին նաև ազգային պարբերականը: Ինչո՞ւ ամեն օր գանդատք և լքուցիչ կերպարանաց տակ կը նկարագրուին անոնց վիճակն ու յառաջագիծութիւնը:

Քննենք համառօտիւ:

կը շարունակուի:

ԳԱՂՂԻԱ Ի 1871

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Վէռսայլցիք 'ի Բարիդ:

(Տես երես 36:)

Սակայն ըմպելիք ծախողի մը կիսաբաց դրանը առջևէն անցնելով՝ ուր մէկ քանի մարդիկ խօսելու հետ են, կանկ կ'առնում ու մէկ քանի լուր կը ժողովում: Մոնմառդուր առնուեր է, դաշնակիցք չեն կրցած դէմ դնել, պզտի փողոցներուն ու տանց անցքերուն մէջ շատ կռիւներ եղան: Եթէ քաղաքում բաց ըսեր էին, « Անձնատուր եղիք, կեանքերնիդ կը շնորհուի ձեզի »: Անոնք պատասխանեցին. « Անձնատուր կ'ըլլանք »: Սակայն անոնցմէ մէկը ըսալի մը վրայ ուղիւղէի հարուած մը արձակեց ու զինքը սրունքին վրայ վիրաւորեց: Այն ատեն զինուորք այն

եօթն ապստամբը բռնելով չինութեան մէջ եղող տան մը փոսը նետեցին, և ինչպէս թէ ճագար ըլլային՝ զարկին հրացանով զամենը սպաննեցին: Ուրիշ մը կը պատմէր, թէ Ռոմ փողոցին անկիւնը մեռած տղայ մը տեսեր էր. « շատ գեղեցիկ զուլիս մը, կ'ըսէր, այլ ըղբոր իր քովը գետինը ցրուած էր »: Ուրիշ երրորդ մը կ'ըսէր. « Սէն Բիէռ հրապարակը ամենայն ինչ լմնցած էր, երբ յանկարծ հրացանի մը հարուածը կը լսուի, և անմիջապէս որսորդաց գնդապետ մը մեռած գետինը կը փռուի: Հրամանատարն աչքերը կը վերցնէ ու կը տեսնէ որ մարդ մը ծխնելուզի մը ետևը պահուրտիլ կ'աշխատի. զինուորք կը յարձրկին կը բռնեն ու հրապարակը կը բերեն: Ի՞նչ կ'ընէ այն ապստամբը: Հրամանատարին կը մօտենայ ժպտելով և ապտակ մը կու տայ անոր: Հրամանատարն անմիջապէս զինքը պատին կը հրէ և ուղիւղէի մը հարուածով զուլիսը կը ջախջախէ »: Ուրիշ ապստամբ մը բռնուելով՝ զինուորները ծաղր կ'ընէ. իսկոյն զինքն ալ կը սպաննեն: Սակայն Բարիդու ուրիշ տեղուանք զինուորական գործերը այսչափ յաջող ելք չունեցան: Ի Ֆոպուր Սէն Ժէռմէն բանակը շատ ծանր յառաջ կը քալէ, թէ որ կրնայ զուրցուիլ որ յառաջ կ'երթայ: Դաշնակիցք դիւցազնական գազանութեամբ կը կռուին. փողոցաց անկիւններէն, պատուհաններէն, դռներէն հրացանի հարուածք կ'արձակուին, որ քիչ անգամ կը վրիպին: Այդ կերպ պատերազմ զգինուորները կը յոգնեցնէ, որովհետև զինուորական բարեկարգութիւնը չինները անոնց նոյնպիսի եղանակաւ հակառակորդաց պատասխանելու: Ի Սէնդ Ուան նմանապէս զօրքը յառաջ քալել չիկրնար. Գլիշի փողոցին պատնէշը աղէկ դէմ կը դնէ և կ'երևայ թէ երկայն ատեն պիտոր ընդդիմանայ: Սակայն իմ թաղիս մէջ, յայտնի է որ Վէռսայլցիք յառաջագիծեր են, Տոուօ քառակուղոյն պատնէշը առնուեր է: Տեղ տեղ յիշաւի կ'ընդդիմանան, այլ միշտ տեղի տալով ու փախչելով: Ար.